

VJERONAUČNI UDŽBENICI KAO POMAGALA U IZVOĐENJU VJERONAUČNE NASTAVE

MARKO PRANJIC

Salesianum

Institut za religijsku pedagogiju i katehetiku

Vlaška 36, 10000 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Primljeno 20. 9. 1995.

UDK 268-053.6

373.5.026:268

Sažetak

Nedostatno poznavanje svrhe, ciljeva, sadržaja, postupaka, pomagala i načina vrednovanja školskog vjeronauka kod mnogih dovodi do toga da se on poistovjećuje sa župnom katehezom, a njegovi prateći udžbenici s katekizmima. Otuda i potreba da se istraži ovo područje, da se napiše nešto sustavnije o samim vjeronaučnim udžbenicima, njihovu mjestu i ulozi u školskom vjeronauku, njihovoj strukturi, njihovim profilima i njihovoj specifičnosti s obzirom na klasične katekizme. Ova vrsta literature mora odgovarati kriterijima odgoja i obrazovanja za koje je zadužena škola, mora imati kontakt s drugim školskim predmetima, mora se temeljiti na onim načelima koja su na ishodištu ostalih školskih udžbenika te je zbog toga nužno drukčija od klasičnog katekizma. U njima se ne ide toliko za sustavnim i cjelovitim iznošenjem kršćanskog nauka, nego nuđenjem znakovitih vjerskih sadržaja pojedinoj dobi i pojedinoj situaciji kako bi se osvijetlio, odnosno nadvladao određeni problem i tako otvorio pristup ne toliko objektivnom prihvaćanju hijerarhije istina koliko onom egzistencijalnom. Suvremeni vjeronaučni udžbenici, nešto zbog negativnog iskustva samo memorativnog poznavanja kršćanskih istina koje zbog kojekakvih razloga nisu doživjele i svoju egzistencijalnu fazu u životu vjeroučenika, više inzistiraju na tome da se odmah otkrije njihova egzistencijalna vrijednost, a ukoliko to nije moguće, da se prenošenje ili nuđenje takvih istina barem djelomično odgodi za ono vrijeme kada će biti moguće sagledati i njihovu egzistencijalnu bremenitost tako da se odgajnik ne bi prijevremeno "teretio" nečim što nema svoju neposrednu primjenljivost.

"Nema tako dobrog vjeronaučnog udžbenika koji bi mogao zamijeniti vjeroučitelja", tvrdnja je koja se susreće manje-više na svim skupovima vjeroučitelja nakon što su saslušana sva predavanja i nakon što je proveden rad po skupinama. To je istina i oko toga se ne treba sporiti,¹ ali je isto tako istina da je teško naći vjeroučitelja koji će reći da je lakše predavati vjeronauk bez udžbenika nego s udžbenikom.² Mišljenja se dijele tek kada su u pitanju vrsta i kvaliteta udžbenika pa će stoga neki vjeroučitelji biti više za ovu vrstu, drugi za onu, jedni za ovaj didaktičko-metodički pristup, drugi za onaj, jedni za ovaj način likovnog oblikovanja, drugi za onaj itd. Nije stoga sporno treba li ili ne treba udžbenik, nego

koji i kakav će udžbenik³ najbolje odgovoriti afinitetima vjeroučitelja i potrebama

1 I crkveni dokumenti, kada govore o kateheti kao osobi koja je zadužena za vjerski odgoj, zastupaju to mišljenje. Analogno vrijedi i za vjeroučitelja u školi. Usp. Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve ("Ad Gentes"), br. 17; *Opći katehetski direktorij*, br. 71.

2 Ima doduše i suprotnih opredjeljenja (ali su jako rijetka!), te pojedini vjeroučitelji pokušavaju predavati vjeronauk isključivo uz pomoć fotokopija pojedinih tekstova, isječaka, fotografija, skica, karikatura, ali im je sustavnost krajnje slaba strana. Usp. W. E. FAILING, *Zum Beispiel: Das Religionsbuch*, u: "Der Evangelische Erzieher" 23(1971), str. 115.

3 Zanimljivo je pročitati što *Opći katehetski direktorij* u br. 119 kaže o sastavljanju katekizama kojima je zadaća "da sažeto i praktički donesu

vjeroučenika. Što se vjeroučiteljeva shvaćanja i poimanja udžbenika te "građe" u njemu budu više provlačila kroz njega, što ih bude češće nalazio reproducirane na njegovim stranicama, tim više će se on poistovjećivati s udžbenikom; što udžbenik bude bolje odgovarao na konkretna, životna pitanja vjeroučenika, tim više će ga i oni smatrati svojom knjigom.⁴ Drugim riječima, udžbenik mora zadovoljiti neke kriterije da bi ga prihvatili vjeroučitelji, odnosno vjeroučenici, mora promicati određene standarde da bi ispunio zadaću koja mu je dana.⁵

Vođeni tom sviješću, a po mandatu Hrvatske biskupske konferencije,⁶ dali smo se na sastavljanje naših prvih poslijeratnih srednjoškolskih vjeronaučnih udžbenika o kojima bismo željeli ovdje govoriti nešto podrobnije.

1. KATEKIZAM KAO VJERONAUČNI UDŽBENIK

Najprije par riječi o nazivlju. Zašto "vjeronaučni udžbenici", a ne "katekizmi"? Kada misle na školske vjeronaučne udžbenike naši vjeroučitelji, obično kažu katekizmi. To je uvjetovano određenom tradicijom, a i koncepcijom vjeronaučnog udžbenika. Do pred II. svjetski rat u hrvatskim školama, kao i u manje-više svim školama Europe, Rimokatolička je crkva uz druge konfesionalne zajednice nudila svoj "kršćanski nauk" ili "vjeronauk" i za to je imala posebne knjige koje su sustavno i u zbijenom obliku reproducirale zapravo službenu teološku misao raspoređenu kroz pojedine sektore koji su se zvali "katekizam", "biblijska povijest", "crkvena povijest", "liturgika", "moralka" i "dogmatika",⁷ a zapravo je to bila, vrlo jednostavno rečeno, "džepna teologija" prilagođena ponajvećma sposobnostima pamćenja osnovnoškolaca i srednjoškolaca stavljena pod zajednički službeni naziv "vjeronauk".⁸ U drugim zapadnoeuropskim zemljama sve do završetka II. vatikanskog sabora, a kod nas i dan-danas, tj. 120 godina nakon uvođenja vjeronauka u naš školski sustav⁹ ovaj predmet ne mijenja bitno svoje nazivlje. To, kao što smo upravo ustvrdili, nije slučaj kod drugih naroda. Ni-

jemci su npr. od "Christen Lehre" (kršćanski nauk) prešli na "Religionsunterricht" (religijska nastava), Talijani od "dottrina cristiana" (kršćanski nauk) na "insegnamento della religione", odnosno "istruzione religiosa" (poučavanje religije, odnosno religijska izobrazba), Englezi od "Christian

dokumente objave i kršćanske predaje te bitne elemente koji moraju poslužiti za katehetsku pouku, odnosno za osobni odgoj vjere". Poznajući probleme vezane uz redakciju takvih knjiga, *Direktorij* savjetuje: "a) da to bude udruženi posao mnogih katehetskih i teoloških stručnjaka; b) da se za savjet upitaju stručnjaci u drugim disciplinama, bilo religioznim bilo antropološkim, te druge pastoralne organizacije; c) da se za mišljenje upitaju i pojedini ordinariji te da se pomno promotri njihovo mišljenje; d) da se prije konačnog objavljivanja provedu posebna isprobavanja (eksperimenti); e) da se nakon određenog vremenskog razdoblja te knjige brižno revidiraju".

4 Udžbenik nije pomagalo koje je stvoreno negdje za okruglim stolom bez sagledavanja učiteljeve i učenikove situacije. On nije puko prenošenje sadržaja niti po svaku cijenu usvajanje zacrtanih ciljeva. To načelo su već davno usvojili sastavljajući udžbenika.

5 Usp. H. SCHULTZER, *Das Religionsbuch*, u: E. FEIFEL i dr. (ur.), *Handbuch der Religionspädagogik 2*, Benzinger Verlag, Zürich-Einsiedeln-Köln 1978, str. 119-129.

6 Nakon što je dr. Marko Pranjić u ime Radne grupe Komisije za plan i program Katehetskog vijeća BKJ 11. travnja 1991. u Zadru predstavio hrvatskim biskupima Srednjoškolski vjeronaučni program, isti biskupi su potom Katehetskom salezijanskom centru povjerali i izradu srednjoškolskih vjeronaučnih udžbenika.

7 Neki vjeroučitelji koji su predavali ili "slušali" vjeronauk prije II. svjetskog rata, još uvijek smatraju da to nije bio loš oblik organiziranja vjeronauka i da se na taj način izbjegao osjećaj neprestanog ponavljanja iste građe u vjeronauku, od čega možda pati današnji vjeronauk. Međutim, teško je prihvatiti da je predratna školska vjeronaučna koncepcija ista kao i današnja te bi zato i njegova takva organizacija bila upitna.

8 I ovo nazivlje ima neznatne varijacije. Odmah na početku zove se "nauk vjere", potom "kršćanski nauk", a onda "vjeronauk". Međutim, zanimljivo je da je u nazivlju uvijek sačuvan pojam "nauk".

9 Usp. *Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, Narodna tiskara dra. Ljudevita Gaja, Zagreb 1874, u: M. MATIJEVIĆ (ur.), *Prilozi razvoju pluralizma u odgoju i školstvu*, Institut za pedagogijska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1994, str. 13, 16, 19.

Faith" (kršćanska vjera) na "Religious education" (religijski, religiozni odgoj), Španjolci od "catecismo" na "enseñanza religiosa" itd. Danas taj predmet Francuzi zovu *enseignement religieux*, Portugalci *ensino religioso*, Flamanci *schoolkatechese*¹⁰ itd. Svi su dakle narodi, nakon dugogodišnjeg iskustva, shvatili da ono što rade u školi s vjerskim sadržajima ne može više biti klasični vjeronauk i da za to taj školski predmet zaslužuje i drugi naziv.

U bivšim pak komunističkim zemljama proces se kretao nešto drukčije. Do poslije II. vatikanskog sabora, do polovice sedamdesetih godina, koncepcija toga predmeta i samo njegovo nazivlje bili su u skladu sa svima drugima u Europi. No budući da je II. vatikanski sabor potaknuo neke procese koji su imali utjecaja na cjelokupni život Crkve, nije se mogao mimoći ni onaj aspekt koji je bio vezan uz vjerski odgoj i obrazovanje kao predmet. Tamo gdje je postojala mogućnost provedbe te novine, ona se i dogodila. Tamo pak gdje to nisu dopuštale društveno-politička situacija, ona je odgođena do daljnjega. Kao što se zna, u komunističkom sustavu školski vjeronauk je bio prisiljen mijenjati svoje mjesto održavanja (umjesto školskih, vjernički prostori).¹¹ To je utjecalo na njegovu koncepciju i nazivlje jer se nije mogla slijediti logika razvoja u drugim europskim zemljama. Na neki način zaustavljen je proces njegova transformiranja, odnosno nisu se mogli slijediti u korak događaji koji su se zbivali u njegovoj najbližoj i prirodnoj okolini - školi. Onoga pak momenta kada se kod nas ponovo vratio u prostore iz kojih je bio nasilno protjeran¹², nije bilo dosta vremena ili se možda nije dalo dovoljno truda da se sagleda i vrednuje tuđe iskustvo, da se od njega uči i da se na njemu nauči¹³, nego se - unatoč ponuđenoj mogućnosti izbora¹⁴ - ipak usvojilo staro, predratno nazivlje predmeta, a s njim zatim ponegdje i sama nomenklatura srednjoškolskih vjeronaučnih udžbenika¹⁵ iako oni uistinu ni po svojoj strukturi, ni po svojim sadržajima, ni po svojem grafičko-likovnom i metodičko-didaktičkom izgledu nisu predratni niti to smiju biti.¹⁶

2. RAZLIKA IZMEĐU KLASIČNOG KATEKIZMA I ŠKOLSKOG VJERONAUČNOG UDŽBENIKA

Kao što je već rečeno, ne samo kod nas, nego i u drugim zapadnoeuropskim zemljama katekizam je donedavno bio i školski vjeronaučni udžbenik. Međutim, iskustvo je pokazalo da to nije najbolje rješenje pa se počelo razmišljati o novom profilu knjige koja će pomagati promidžbu religioznih vrednota u krugu škole kao odgojno-obrazovne ustanove. Ta knjiga mora odgovarati kriterijima odgoja i obrazovanja za koje je zadužena škola, mora imati dodira s drugim školskim predmetima, mora se temeljiti na onim načelima koja su na

- 10 Usp. M. PRANJIĆ, *Srednjoškolski vjeronauk u Republici Hrvatskoj*, KSC, Zagreb 1994, str. 10-11.
- 11 Usp. Ž. KUSTIĆ, *Tri razdoblja vjeronauka na području Crkve hrvatskoga jezika u 20. stoljeću*, u: S. NIMAC (ur.), *Vjeronauk u duhovnoj obnovi Republike Hrvatske. Zbornik radova*, Tajništvo za pastoral Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, Split 1992, str. 7-19.
- 12 Dogodilo se to 1991. Usp. *Upute o uvođenju vjeronauka kao izbornog predmeta u osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj*, u: M. PRANJIĆ, *Srednjoškolski vjeronauk u Republici Hrvatskoj*, KSC, Zagreb 1994, str. 293-299.
- 13 O problemima vezanim uz uvođenje vjeronauka u hrvatski odgojno-obrazovni sustav vođena je poprilično duga rasprava i na različitim razinama. O tome je pisao crkveni i društveni tisak. Toj problematici je posvećen cijeli jedan broj časopisa "Kateheze". Usp. "Kateheza" 12(1991), br. 4.; Osim toga usp. M. PRANJIĆ, *Doprinos diskusiji o ulasku vjeronauka u školu*, u: ISTI, *Srednjoškolski vjeronauk u Republici Hrvatskoj*, KSC, Zagreb 1994, str. 7-26.
- 14 Katehetsko vijeće tadašnje BKJ je zamoljeno da dade svoje mišljenje o nazivu novoga školskog predmeta. Bio je ponuđen popriličan broj varijanti - od klasičnih do najsuvremenijih. Hrvatski biskupi su smatrali da je najbolje da se ostane na prvobitnom nazivu, što nije ostalo bez posljedica na župnu katehezu.
- 15 Vjerojatno su se, među inim, vjeroučitelji povelili i za tim što neki osnovnoškolski vjeronaučni udžbenici nose i natpis "katekizam", koji je stavljen u vrijeme kada su se ti udžbenici isključivo rabili u župnoj katehezi.
- 16 O tome su naveliko pisali različiti autori po različitim časopisima. Njihova pojedinačna mišljenja su sakupljena i objavljena u knjizi: M. PRANJIĆ, *Srednjoškolski vjeronauk u Republici Hrvatskoj*, KSC, Zagreb 1994, str. 129-203.

ishodištu ostalih školskih udžbenika te zbog toga nužno treba i mora biti drukčija od klasičnog katekizma. Ona se kod drugih naroda kao takva već dobro profilirala, a zove se *vjeronaučni udžbenik*.

Koja je razlika između klasičnog *katekizma* i *vjeronaučnog udžbenika* i zbog čega inzistiramo na tome da se naše srednjoškolske vjeronaučne knjige trebaju zvati vjeronaučnim udžbenicima a ne katekizmima?¹⁷

Prije svega, *razlozi nastajanja* ovih dviju literarnih vrsta nisu posve identični. Klasični katekizam rađa se ponajprije kao sredstvo kojim se iz naroda, a i iz klera želi otkloniti vjersko neznanje, a potom i kao protuteža Lutherovoj reformi. Drugim riječima, on je doktrinarna obrana protiv Lutherovih i sličnih zasada,¹⁸ a potom i svih drugih krivovjerja te se i u narednim stoljećima katekizmom smatra knjiga koja kristalno jasno nudi i sadrži cjelovitu rimokatoličku vjersku doktrinu.¹⁹ Nastajanje pak vjeronaučnih udžbenika, naprotiv, nije i ne može biti prvenstveno motivirano borbom protiv krivovjerja, odnosno nečim što je opasnost po cjelovitost vjere. Kod njih je glavna svrha iznalaženje načina da vjerska vrednota koja po sebi nije sporna ili prema kojoj je odnos indiferentan, bude na adekvatan način ponuđena suvremenu čovjeku tako da je on ne primi samo kao povijesni pa makar on bio i objavljeni polog,²⁰ nego kao spasonosnu interpretaciju njegove konkretne životne situacije u svjetlu objavljene istine gdje se, dakle, ne ide toliko za sustavnim i cjelovitim iznošenjem kršćanskog nauka,²¹ nego nuđenjem znakovitih vjerskih sadržaja pojedinoj dobi i pojedinoj situaciji kako bi se osvijetlio, odnosno nadvladao određeni problem i tako otvorio pristup ne toliko *objektivnom* prihvaćanju hijerarhije istina koliko onom *egzistencijalnom*.²² Ova ideja nije toliko nova ni tako revolucionarna. I klasično memoriranje nerazumljivih katekizamskih formula bilo je obično pravdano time da će njihov sadržaj biti shvaćen kad čovjek tome doraste. Drugim riječima, prihvaćena je objektivna hijerarhija istina, a egzistencijalna je potisnuta za bolja vremena, ali u konačnici i jedna i druga su smatrane važnima i bitnima za

cjeloviti kršćanski odgoj. Suvremeni pak vjeronaučni udžbenici, nešto zbog negativnog iskustva poznavanja kršćanskih istina samo putem učenja napamet, koje zbog kojekakvih razloga ipak nisu doživjele i svoju egzistencijalnu fazu, više inzistiraju na tome da se odmah otkrije njihova egzistencijalna vrijednost i ukoliko to nije moguće da se prenošenje ili nuđenje takvih istina barem djelomično odgodi za ono vrijeme kada će biti moguće sagledati i njihovu egzistencijalnu bremenitost tako da se ne bi prijevremeno teretilo odgajnika nečim što nema neposrednu "primjenjivost".

Nešto slično se dogodilo i na području katehetske metodike. Nekad jedino prihvaćena katehetska metoda bila je deduktivna, ali zbog njene, na trenutke egzistencijalne irelevantnosti, i sami crkveni dokumenti će ustvrditi da "deduktivna sinteza ima svoju punu vrijednost tek kad je već izvršen induktivni postupak", a to stoga što dotični postupak "odgovara i temeljnom stavu ljudskog duha koji do spoznaje dolazi preko vidljivih stvari."²³ Zato bi bilo neopravdano tvrditi da sastavljači školskih vjeronaučnih udžbenika namjerno izbjegavaju ili, ne daj Bože, iskrivljuju cjelovitost objavljene istine samo zato što ona nije u svakom udžbeniku odmah i u cijelosti pred-

17 Ovdje ćemo više inzistirati na opisu klasičnog katekizma kao vjeronaučnog udžbenika, a sâm opis vjeronaučnog udžbenika ostavit ćemo za sljedeće poglavlje.

18 Usp. P. BRAIDO, *Lineamenti di storia della catechesi e dei catechismi. Dal "tempo delle riforme" all'età degli imperialismi (1450-1870)*, Elle Di Ci, Leumann (Torino) 1991, str. 7-38; A. LÄPPLE, *Kleine Geschichte der Katechese*, Kösel, München 1981, str. 88-95.

19 Usp. OKD, br. 119.

20 To bi bilo samo akumuliranje spoznaja, odnosno prikupljanje informacija što se kroz povijest nije pokazalo kao najbolje rješenje za iniciranje u kršćanstvo.

21 Pojedinačni vjeronaučni udžbenik stoga ne sadrži svu objavljenu istinu, nego se njegovo služenje istini sastoji u tome da što god iznosi i što god tvrdi ne smije biti u sukobu s objavljenom istinom.

22 Usp. K. RAHNER, *Hierarchie der Wahrheiten*, u: ISTI, *Schriften zur Theologie XV*, Zürich 1983, str. 163-168.

23 OKD, br. 72.

stavljena. Naprotiv, istinito je sasvim suprotno. Oni stvarno žele cjelovitu istinu, prihvaćajući rizik egzistencijalne postupnosti, što je uostalom svojstvo ljudskog bića, a ne iluziju o brznoj cjelovitosti koja je utemeljena na mogućnosti pukog reproduciranja naučenog teološkog teorema. Stoga je evidentno da se u školskim vjeronaučnim udžbenicima ne osporava ni obveza ni potreba posredovanja cjelovita kršćanskog nauka, nego se inzistira na njegovoj primjerenosti dobi odgajnika i njegovoj životnoj situaciji, a razlog je tome, kao što je već rečeno, egzistencijalna znakovitost.²⁴

3. OBILJEŽJA KLASIČNOG KATEKIZMA KAO VJERONAUČNOG UDŽBENIKA

Razlika između vjeronaučnog udžbenika i klasično koncipiranog katekizma vezana je i uz *nutarnju strukturu* jedne i druge knjige. Strukturalno gledano klasični katekizam je knjiga koja je prvenstveno teološki uvjetovana,²⁵ a razlaže Symbolum, molitve, zapovijedi, sakramente, kršćanski ćudoredni život kao što je to kod Petra Kanizija 1555. godine,²⁶ odnosno Vjerovanje, sakramente, zapovijedi, molitve, kao što je slučaj kod Rimskog katekizma iz 1566.,²⁷ čiju logiku manje-više slijedi i najnoviji *Katekizam Katoličke crkve* Ivana Pavla II.²⁸ Suvremeni školski vjeronaučni udžbenici imaju jednu drugu logiku o čemu će biti riječi kasnije.

Nadalje za klasične katekizme nije toliko važno da sačuvaju živi *kontakt sa stvarnošću*. Oni se više bave prenošenjem objavljene istine, tradicijskih vrednota, povijesnošću Crkve, njenom liturgijom. Time zaokupljen katekizam riskira da vremenski i prostorno bude otuđen, da posreduje nesvakidašnji religiozni svijet, da samo formalno govori o životu i da nudi "apstraktne spoznaje koje ne odražavaju iskustvo djece"²⁹ te na taj način posreduje šablonski način mišljenja i deduktivni pristup ćudoređu, a pripremanje za život je tako više formalne nego egzistencijalne naravi.

Time je manje-više rečeno da klasična koncepcija katekizma ne drži previše do

svakidašnjeg iskustva mlade osobe i po tome se opet razlikuje od školskog vjeronaučnog udžbenika. U najboljem slučaju takva knjiga znala se osvrnuti na pojedine etape crkvene godine te ih, među inim, osvjetliti i s doživljajne ali ne i s iskustvene strane. Došašće, Božić, Korizma, Uskrs tako su tematizirani da pobude i doživljajne sfere u čovjeku, ali više s moralnog ili moralizirajućeg aspekta, nego s izravnog i kreativnog iskustva samog vjeroučenika.³⁰

Osim stvarnosnog i iskustvenog deficita kod klasično koncipiranih katekizama, uočljiv je i *jezični, govorni* deficit. Vrsta jezika kojim se služi takva literatura ponekad je veoma daleka, nestvarna, reklo bi se tuđa vjeroučenicima i zbog toga nerazumljiva. Taj jezik boluje od nestvarnog i klišeiziranog vokabulara, odaje previše teološkodogmatski način mišljenja i zaključivanja, premalo je usredotočen na društvene i kulturne promjene; prečesto upotrebljava etičko-moralizirajuće oblike te se nerijetko služi kičem i patetičnošću.³¹ Razumljivo je da takav oblik komuniciranja ne pobuđuje interes kod učenika. Naprotiv,

24 Čak se slično stajalište danas zauzima ne samo o školskom vjeronauku, nego i o župnoj katehezi. Usp. K. E. NIPKOW, *Quali "temi" e "materie" devono essere presentati nella catechesi, oltre la sacra Scrittura?*, u: "Concilium" (1970), br. 3, str. 58-73.

25 Usp. D. WAGNER, *Vorstellung und Wertung neuer Religionsbücher*, u: KATHOLISCHES SCHULKOMMISSARIAT II IN BAYERN (ur.), *Unterrichtsreform und Schulbuchgestaltung*, München 1976, str. 34.

26 Usp. E. PAUL, *Kanizije Petar*, u: M. PRANJIC (ur.), *Religijskopedagoško-katehetski leksikon*, KSC, Zagreb 1991, str. 294-295.

27 Usp. L. RESINES, *Katekizam rimski*, u: M. PRANJIC (ur.), *Religijskopedagoško-katehetski leksikon*, KSC, Zagreb 1991, str. 358-359.

28 Usp. *Katekizam Katoličke crkve*, GK, Zagreb 1994.

29 H. HALBFAS, *Fundamentalkatechetik*, Düsseldorf 1968, str. 114.

30 Usp. T. AHRENS, *Auch der Altar wird zum Religionsbuch*, u: "Religionsunterricht am höheren Schulen" 33(1990)4, str. 221.

31 Usp. F. WEIDMANN, *Religionsunterricht als Sprachgeschehen*, Zürich-Einsiedeln-Köln 1973, str. 19-40.

javna ili privatna negodovanja su vrlo učestala.³²

Ta vrsta literature je oskudijevala i u didaktičko-metodičkoj kvaliteti *ilustracija* koje su tu i tamo pratile katekizamski tekst. Kao što ni jezik nije odavao stvarnost, tako su je i ilustracije predočavale u vrlo čudnom i djetetu često nerazumljivom svjetlu. Na stranicama katekizma pojavljivao se previše idealizirani, vrlo harmonični svijet, dok je stvarnost odavala posve drukčiju sliku. Na taj način stvarao se stanovit rascjep između onoga što je dijete svakodnevno proživljavalo i onoga što mu je nudio katekizam. Život se odvijao na dva nespojiva kolosijeka koji niti su htjeli niti su mogli međusobno komunicirati.³³ Tako koncipiran udžbenik na svoj način proigrava šansu da barem putem ilustracije odnosno slike predoči učeniku vjernu sliku stvarnosti koju on dnevno proživljava ali za čiju je pozitivnu transformaciju manje-više i sam zadužen.

Zbog svega toga se o klasičnom katekizmu kao školskom vjeronaučnom udžbeniku, koji je do polovice sedamdesetih godina ovog stoljeća bio upotrebljavan i u školama zapadne Europe, počelo drukčije razmišljati. Bilo je evidentno da takva koncepcija školskog udžbenika ne ide više u korak s drugim školskim udžbenicima i da nužno treba iznalaziti novu formu vjeronaučnog udžbenika kako vjeronauk ne bi bio strano tijelo u školskom odgojno-obrazovnom sustavu. Na tom području načinjeni su veliki koraci u svijetu i moglo se očekivati da će naši srednjoškolski vjeronaučni udžbenici slijediti upravo tu opciju. Svojim sadržajima, stalnim dodirima sa stvarnošću, iznošenjem iskustava mladih, jezikom, ilustracijama i likovnom oblikovanošću, didaktičko-metodičkim postupcima, oni sami govore o tome kamo pripadaju i da ih treba zvati *vjeronaučnim udžbenicima*, a nikako *katekizmima* jer je iz rečenoga evidentno da oni to nisu.

4. KRITERIJI SASTAVLJANJA ŠKOLSKOG VJERONAUČNOG UDŽBENIKA

Opredjeljenje za školski vjeronaučni udžbenik umjesto za klasični katekizam kao škol-

sko didaktičko-metodičko pomagalo uvjetovano je ne alergijom prema tradicionalnim vrednotama i povijesnom naslijeđu,³⁴ nego većom prilagođenošću dotičnog pomagala onomu čemu je ono namijenjeno: odgoju i obrazovanju mladih naraštaja unutar škole.

4.1. Osnovni oblici školskoga vjeronaučnog udžbenika

Treba znati da postoje najmanje tri osnovna oblika školskog vjeronaučnog udžbenika.³⁵

Prvi je *po temama strukturirani* školski vjeronaučni udžbenik. Za njega je karakteristično što svoju "didaktičku građu" nudi u obliku tematskih cjelina, odnosno grozdova tematskih cjelina, a teme se tiču osnovnih pojmova o ljudskom životu kao što su smisao, prijateljstvo, povjerenje, sloboda, nada, okrilje, strah, patnja itd. Teme se u udžbeniku ne pojavljuju isključivo u individualnom, nego i u kolektivnom, odnosno društvenom obliku te se onda promišljaju ne samo kroz prizmu znanstveno provjerenih spoznaja, nego nadasve u svjetlu Objave.

Drugi oblik školskog vjeronaučnog udžbenika jest onaj koji slijedi *strukturalni tijek nastave*. Taj je udžbenik tako programiran i tako koncipiran da vjeroučiteljima i vjeroučenicima nudi točne naznake odvijanja nastavne jedinice. Tome su podložni njegovi odsjeci, njegova poglavlja i njegovi dijelovi, njegovo grafičko i likovno

32 Usp. W. LANGER, *Das Religionsbuch - Glaubenslehre oder Lebensdeutung*, u: "Katechetische Blätter" 103(1978), str. 903-912.

33 Usp. B. WERNER, *Die Illustration der Religionsbücher*, u: H. HALBFAS (ur.), *nav. dj.*, str. 185-192.

34 Obično kritičari svih novijih pokušaja suvremene transpozicije vjerskog pologa kreću ne samo od pretpostavke, nego od "sigurne spoznaje" da se iznevjeruje nešto što je prokušano, uistinu sigurno, te se na taj način narušava "vječno važeća istina" zaboravljajući ili, bolje rečeno, ne poznavajući sav onaj trud koji se u pojedinim teološkim znanostima ulaže da se sačuva upravo to načelo.

35 Usp. H. SCHULTZE, *Das Religionsbuch*, u: E. FEIFEL i dr. (ur.), *Handbuch der Religionspädagogik*, Gütersloh-Zürich-Einsiedeln-Köln 1974, str. 122.

oblikovanje, njegova metodička prosljeđa. Bez proradbe i poznavanja prethodnog teško je ili skoro nemoguće usvajati potonje.

Osim ova dva, ako ih možemo tako nazvati, osnovna oblika školskog vjeronaučnog udžbenika, postoji i *usmjeravajući*. Kod njega se može raditi i o jednom i o drugom već spomenutom obliku. Za njega je pak posebno značajno da njegove informacije, tumačenja, razlaganja, nuđenje sadržaja, kritički osvrt potječu s različitih pozicija te se potom oblikuju u jednu tematsku cjelinu, odnosno jednu nastavnu jedinicu. Svrha mu je pak da ponudi vjeroučeniku što širu i što cjelovitiju informaciju i spoznaju, doživljaj i iskustvo, a uz to i što veću mogućnost vlastitog mišljenja, slobodne odluke i zauzimanja životnog stava.

Objektivno govoreći ne postoje školski vjeronaučni udžbenici koji besprijekorno slijede isključivo jedan oblik, nego se oni, ovisno o temama, naslovnicima i sredinama, opredjeljuju sad za ovaj, sad za onaj. Pa ipak u konačnici se može reći da zbog evidentnih naglasaka u svojoj strukturi određeni udžbenik ipak više pripada jednom nego drugom obliku.

4.2. Uvažavanje vjeroučenikove situacije³⁶

Katekizam kao školski vjeronaučni oblik nije imao previše sluha za vjeroučenikovu situaciju. On je prvenstveno inzistirao na "vjerskom znanju".³⁷ Vjeroučenik skoro nikad nije bio tretiran kao osoba koja ne samo da može, nego ima i pravo nešto kazati u svemu tome, da ga se ne tretira kao objekt, nego kao subjekt vjeronaučne nastave čija iskustva, predznanja, sposobnosti i spremnost trebaju biti ugrađeni u odgojno-obrazovni proces. Stari oblik vjeronaučne nastave gledao je na vjeroučenika skoro isključivo kao na recipijenta kome je namijenjeno dobro organizirano i sa što manje propusta pripremljeno vjersko znanje.³⁸ Tome nasuprot novi školski vjeronaučni udžbenik, ne odričući se obveze promicanja vjerskog znanja, uz to vrednuje i učenikovu situaciju³⁹ kao vrlo važan faktor njegova cjelovita rasta i to u najmanje dva različita vida. Prvo, vjeronaučni udžbenik mora biti

prilagođen tipu, odnosno *vrsti škole*⁴⁰ tako da ne bi, primjerice, u gimnaziji i nekoj zanatlijskoj školi mogao biti isti vjeronaučni udžbenik. Drugo, on treba preko svojih iskaza i sadržaja "zaintrigirati" što veći broj vjeroučenika.⁴¹ Drugim riječima, mora imati u vidu i *situaciju samih vjeroučenika* tako što će reproducirati i promicati različite intelektualne, doživljajne i djelatne razine svojih naslovnika.⁴² Osim toga nikad ne smije gubiti iz vida i to da stupanj pripadnosti učenika vjeri, odnosno Crkvi može biti vrlo različit: od krajnje odanosti do velike rezerviranosti, a za sve njih treba biti mjesta u vjeronaučnom udžbeniku. U izboru i ponudi tema sastavljač vjeronaučnog udžbenika ne vidi pred sobom isključivo katekumene, dakle kandidate za kršćanstvo, nego i one koji su veoma kritični i prema njemu i prema vjeri općenito, ali unatoč tome žele biti polaznici školskog vjeronauka.

4.3. Uvažavanje vjeroučenikova iskustva⁴³

Uvažavanja vjeroučenikove situacije u sklopu školskog vjeronauka nužno upućuje i

-
- 36 Us. G. BAUDLER, *Korrelation von Lebens- und Glaubenssymbolen. Zwei Grundregeln einer Korrelations-Didaktik*, u: "Katechetische Blätter" 105(1980)10, str. 763-771.
- 37 Usp. N. COPRAY, *Tendenz fallend. Das Verschwinden von Kirche und Christentum in der Jugendkultur. Die aej-Studie "Jugend und Religion"*, u: "Katechetische Blätter" 117(1992)9, str. 629-645.
- 38 Usp. H. HALBFAS, *Prinzipien zur Gestaltung von curriculumbezogenen Schulbücher*, u: K. FREY i dr. (ur.), *Curriculum Handbuch 2*, München 1975, str. 155.
- 39 Usp. N. COPRAY, *Die Situation spaltet das Bewußtsein. Thesen zur Diskussion der Schülersituation 1984*, u: "Katechetische Blätter" 109(1984)3, str. 179-185.
- 40 L. VOLZ - H. G. STENGELIN, *Die Situation an den Hauptschulen als Herausforderung an den Religionsunterricht*, u: "Katechetische Blätter" 108(1983)10, str. 762-770.
- 41 Usp. na ovu temu tematski broj "Religionsunterricht an höheren Schulen" 17(1974)3, str. 113-160.
- 42 Usp. F. WEIDMANN, *Religionsunterricht - am Schüler orientiert*, Donauwörth 1978, str. 144-155.
- 43 Na ovu temu usp. cijeli broj "Katechetische Blätter" 180(1983)5.

na uvažavanje njegova iskustva.⁴⁴ To je stav koji zastupaju svi suvremeni školski vjeronaučni udžbenici. To ni u kojem slučaju ne znači da se u takvim knjigama ne trebaju pojavljivati ili obrađivati tradicionalne teme kao što su biblijske te općenito teme koje se tiču vjere. Naprotiv! Samo što pored njih moraju biti i one koje se izravno tiču konkretne egzistencije vjeroučenika,⁴⁵ one koje promiču ili ugrožavaju njihov život tako da bi se na osnovi vlastitog iskustva, onoga što se njih bezuvjetno tiče, moglo motriti i doživljavati spasonosno djelovanje božanske objave hic et nunc.⁴⁶ Hoće li se tu raditi o osnovnim iskustvima kao što su ljubav, povjerenje, sloboda, okrilje, radost, ili onim graničnim kao što su krivnja, strah, ograničenost, patnja, smrt, nije toliko važno koliko je važno da su sve one promatrane, tumačene i razlagane u svjetlu vjere.⁴⁷ Pristup udžbeniku moraju imati i one teme koje iskazuju čežnju, iščekivanje i nadu mladih, ali i one koje izražavaju njihova razočaranja. I jedne i druge, kao i one osnovne i granične, trebaju biti obrađivane u odnosu prema Bogu kao jedinstvenom središtu i najvećoj dubini ljudske egzistencije.⁴⁸

4.4. Jezik prilagođen vjeroučenicima⁴⁹

Za vjeronaučni udžbenik jednako važno kao i vjeronaučno iskustvo jest pitanje izbora jezika.⁵⁰ Tradicionalnim vjeronaučnim udžbenicima se možda ponajviše predbacivao upravo taj problem, naime da je jezik zastario, da nije razumljiv, da je previše teološki stručan, izvanvremenski i izvaniskustven, da je nesvakidašnji, dogmatski, apstraktan i kao takav za učenike posve neprivlačan.⁵¹ Ne radi se doista samo o privlačnosti ili neprivlačnosti, nego o mogućnosti ili nemogućnosti da takvo sredstvo posreduje vrijednost koja treba biti shvaćena i prihvaćena kao osloboditeljska u svakoj životnoj situaciji i od svakog konkretnog čovjeka.⁵² Na tom području, na sreću, puno je načinjeno u novije vrijeme, a ne radi se zapravo samo o izboru pravih riječi, nego i o rečeničnoj konstrukciji. A sami znamo da je ona poprilično podložna vremenu ne samo kada su u pitanju mladi, nego i odrasli naraštaji.

4.5. Ciljevi i sadržaji školskog vjeronaučnog udžbenika⁵³

Još uvijek se i s razlogom očekuje da vjeronaučni udžbenik bude maksimalno ostvarenje vjeronaučnog plana i programa, tamo zacrtanih ciljeva, naznačenih sadržaja, identificiranih namjera, ponuđenih metodičkih postupaka namijenjenih određenoj dobi uz očekivanje njena osobnog angažmana.⁵⁴ Ipak treba reći da vjeronaučni udžbenik nije vjeran planu i programu tek zato što reproducira ono što je tamo zapisano. Objektivno govoreći u planu i programu zadani ciljevi i naznačeni sadržaji ipak su

-
- 44 Usp. G. RUCHS, *Glaubenserfahrung - Theologie - Religionsunterricht. Ein Versuch ihrer Zuordnung*, u: "Katechetische Blätter" 103(1978)2/3, str. 190-216.
- 45 B. GROM, *Kerygma, Symbol, Struktur - oder Erfahrung?*, u: "Katechetische Blätter" 113(1988)7, str. 480-487.
- 46 H. B. PETERMANN, *Einwurzelung. Religiöse Sensibilisierung und erfahrungsorientierter Wissenserwerb als Grundlagen heutigen Religionsunterrichts - zugleich eine Auseinandersetzung mit den neuen Religionsbüchern von Hubertus Halbfas*, u: "Katechetische Blätter" 117(1992)7/8, str. 552-567.
- 47 Usp. R. SCHAEFFLER, *Religiöse Erfahrung. Ihre Eigenart und Kriterien ihrer Beurteilung*, u: "Religionsunterricht an höheren Schulen" 34(1991)5, str. 320-330.
- 48 Usp. U. GIANETTO, *I "testi" e i "sussidi" devono proprio contenere tutto l'iter della catechesi?*, u: "Catechesi" 432(1973)12, str. 1-24.
- 49 Usp. H. CHRISTIAN, *Sprache im Religionsunterricht*, u: "Religionsunterricht an höheren Schulen" 13(1970)5, str. 177-185.
- 50 Usp. L. W. P. RÜTTI, *Zur Fundamentalkatechetik. Hubertus Halbfas, Fundamentalkatechetik, Sprache und Erfahrung im Religionsunterricht*, Patmos Verlag, Düsseldorf und Calwer Verlag, Stuttgart 1968, str. 384, u: "Religionsunterricht an höheren Schulen" 12(1969)2, str. 59-62; 62-63; 63-65.
- 51 Usp. J. WOHLMUTH, *Religiöse Erfahrung und christliche Sprache. Bemerkungen zur Theologie I. T. Ramseys und zu deren religionspädagogischer Auswertbarkeit*, u: "Katechetische Blätter" 100(1975)1, str. 37-45.
- 52 Usp. na ovu temu "Katechetische Blätter" 103(1978)8.
- 53 Usp. L. HERMANUTZ, *Arbeitskreis: Zur Beschreibung der Ziele und Inhalte in einem Grundlagenplan*, u: "Katechetische Blätter" 110(1985)10.
- 54 Usp. G. HILGER, *Zur Funktion von Lehrbüchern für Religionsunterricht*, u: "Religionsunterricht an höheren Schulen" 19(1976), str. 159.

često dosta apstraktni.⁵⁵ Moraju i biti takvi kako bi različitim vjeroučiteljima i različitim vjeroučenicima u različitim društvenim i kulturnim sredinama omogućili kreativno prizemljenje. Planovi i programi jesu nešto što se piše za cijelu naciju, dok udžbenici mogu biti vezani za pojedine regije, ali sastavljeni po identičnom planu i programu. Otuda i potreba i mogućnost mnogolikosti vjeronaučnih udžbenika za jedan te isti narod. Vjeronaučni plan i program mogu, dakle, biti ostvarivani na različite načine, ali najbolji je onaj koji ponajbolje odgovara lokalnom stanovništvu.⁵⁶

Kao i kod sastavljanja vjeronaučnih planova i programa tako i kod izrade školskih vjeronaučnih udžbenika nije lako pitanje izbora tema i sadržaja. Ako u vjeronaučnom udžbeniku moraju postojati osnovne i granične teme, kao što je prije spomenuto, onda se postavlja pitanje vrste i količine vjerskih sadržaja (istina) koji će ponajbolje odgovoriti na te mladenačke upite. Vjeronaučni udžbenik sigurno nije teološki kompendij, ali svakako jest knjiga koja - s obzirom na cjelokupni vjerski polog, a i s obzirom na konkretno mladenačko iskustvo - nudi one vjerske istine koje će ponajbolje s vjerničkog stajališta osvijetliti životnu situaciju, razložiti je i usmjeriti prema njenom najdubljem središtvu - Bogu. Ovdje se može ukazati i na ono što Dekret o ekumenizmu II. vatikanskog sabora u br. 11 naziva "hijerarhijom istina", gdje odlučujući faktor hijerarhičnosti nije to što je neka istina dana i predana Crkvi, nego to u kakvoj i kolikoj blizini Kristova otajstva stoji dotična vjerska istina.⁵⁷ Na osnovi te koncepcije može se podastiranje vjerskih istina organizirati uistinu drukčije nego što je to bio slučaj u klasičnim katekizmima kao školskim vjeronaučnim udžbenicima.

Egzemplarni izbor vjerskih istina u jednom vjeronaučnom udžbeniku može biti uvjetovan i religijskopedagoškom i kerig-matskom nakanom kako bi pojedina vjerska istina bila primjerena određenoj dobi i situaciji. Za drugu dob i drugu situaciju prednost bi mogle imati neke druge vjerske istine. Stoga K. Rahner govori o "situacijskoegzistencijalnoj hijerarhiji istina",⁵⁸ a

pod tim se podrazumijeva činjenicu da se vjerske istine trebaju pretočiti u razumljiv govor kako bi naslovnica uistinu omogućile rast u vjeri. Prema tome vjeronaučni udžbenik može nuditi vjerske istine kao vjerski sadržaj koji se tiče samog središta vjere (otajstva Isusa Krista) ali i one istine koje na poseban način izlaze ususret iskustvima, interesima, problemima i pitanjima određene skupine.

4.6. Metodičko-didaktičke postavke

Ako su već klasični katekizmi u svom iznošenju vjeronaučne "građe" s metodičkog stajališta išli od tzv. formalnih stupnjeva tj. uvoda, ponude i razrade određene teme kako bi došli do kratko formuliranog zaključka koji je trebalo naučiti a potom i do konkretne primjene formulirane npr. u obliku "za moj život", današnji školski vjeronaučni udžbenici rjeđe upotrebljavaju takvo metodičko prosljeđe. Oni pak polaze od uvjerenja da je središte cjelokupnog vjerskoedgojnog procesa ne vjerski sadržaj, nego osoba vjeroučenika kojoj je taj sadržaj stavljen na raspolaganje kako bi mu omogućio da postane vjernik.⁵⁹ Cilj je dakle ovoga procesa ne da se nauči vjerski sadržaj, nego da se postane i ostane vjernikom. Prema tome ova dva pola vjerske stvarnosti se ne isključuju, nego je jedan u službi drugoga, nešto slično kao što je u

55 Usp. A. LÄPPLE, *Inhalt und Akzente der Glaubensunterweisung. Ein Durchblick von der Aufklärungszeit zur Gegenwart*, u: "Katechetische Blätter" 107(1982)9, str. 675-679.

56 Usp. H. HAGSTEDT, *Planungshilfe oder Planungssersatz? - überlegungen zum didaktischen Standort des Schulbuchs*, u: KATHOLISCHES SCHULKOMMISSARIAT II IN BAYERN (ur.), *Unterrichtsreform und Schulbuchgestaltung*, München 1977, str. 20.

57 Usp. J. FEINER, *Kommentar des Artikels 11 des Ökumenismuskonkrets*, u: *Lexikon für Theologie und Kirche. Das zweite Vatikanische Konzil. Dokumente und Kommentare*, Freiburg-Basel-Wien 1967, str. 89.

58 K. RAHNER, *Reflexionen zur Problematik einer Kurzformel des Glaubens*, u: *ISTI, Schriften zur Theologie IX*, Einsiedeln-Zürich-Köln 1970, str. 248.

59 Usp. G. BROCKMANN, *Religionsbuch*, u: D. ZILLEBEN (ur.), *Religionspädagogisches Praktikum*, Frankfurt-München 1976, str. 58-64.

svakidašnjem životu odnos između *imati* i *biti*. I na području ove dihotomije postoji rizik zablude ako se misli da se može biti bez imati. Može se biti bez određenog posjedovanja (materijalnog imati), ali ne bez ikakvog imati. Drugim riječima, sve ono što ulazi u vjerskooodgojni proces: poticaji, provocirajući tekstovi, slike, kolaži, grafika, vinjete, zadaci, pitanja itd., sve se to nalazi u vjeronaučnom udžbeniku samo zato da učenika potakne kako bi se kritički sučelio s nečim što ga se "bezuvjetno tiče", a što mi nazivamo religijom, odnosno vjerom. Stoga vjeronaučni udžbenici slijede logiku ne samo "izlaganja", nego "dinamiziranja", ne krajnje sustavnog eksponiranja unaprijed fiksirane građe, nego nudenja mnoštva funkcionalnog i svrhovitog materijala.⁶⁰ Uz pomoć tekstova različite vrste (biblijskih perikopa, pripovijedanja, dokumenta, izvješća, pjesama, priča, legendi, itd.), uz pomoć slika, fotografija, kolaža, crteža, karikatura⁶¹ i pitanja na određenu temu, učenicima treba omogućiti mnoštvo interpretacija i rješenja. Naravno, i proces dinamiziranja ne treba ići u beskraj kao neuredno ispreplitanje valova na vodi kojima je prethodilo besciljno ubacivanje kamenja. Sve mora imati svoj razlog i svoju mjeru te nadasve ciljnu funkcionalnost.

S obzirom na stare vjeronaučne udžbenike treba spomenuti i *memoriranje*, odnosno učenje napamet određenih sadržaja, što suvremeni vjeronaučni udžbenici prakticiraju u znatno manjoj mjeri. Doduše, cilj svake nastave nije samo informirati, nego vježbanjem, ponavljanjem i osobnim angažiranjem polučiti određeno znanje i steći kvalitete konkretne primjene toga znanja. Prema zakonima psihologije učenja to je i moguće ukoliko su učenici spremni i voljni prihvatiti zadaće i vježbanje.⁶² Ostvarivanje takve zadaće omogućuje se putem radnih materijala kao što su tablice, statistike, skice, sheme, slike, proglasi, informacije itd. Kad je tako opremljen, vjeronaučni udžbenik ne može ostaviti vjeroodgajnika pasivnim, nego mnoštvom poticaja i provokacija stvara prostor za vjeroučenicovu kreaciju, samostojnost, spontanost, drugim riječima njemu primjeren angažman. Nije

onda čudo da tako koncipiran vjeronaučni udžbenik stoji kao začetak ne samo vjerničkog, nego i društvenog zalaganja, što nikako ne može štetiti školskom vjeronauku. Naprotiv! Osim toga upravo kroz taj vid zadataka i vježbi, vjeronaučni udžbenik daje i mogućnost sustavne evaluacije naučene "građe" i usvojenih stavova, što nikako nije bezazleno za cjelovit rast ljudske osobnosti.

5. UPITNIK ZA PROSUDBU VJERONAUČNIH UDŽBENIKA

Postoji mnogo načina kako prosuđivati vjeronaučne udžbenike kao didaktičko-metodička nastavna pomagala.⁶³ Ovdje ćemo oblikovati upitnik koji sigurno nije jedini i nije do kraja iscrpan, ali je zacijelo dobra podloga da se korektno izvrši ne tako jednostavna prosudba vjeronaučnih udžbenika.

1. Je li udžbenik strukturiran *tematski*, slijedi li *strukturalni tijek* nastave ili je pak mješavina obaju oblika? Obraća li se učenicima jednostrano ili pak informira i o pozicijama, stavovima i mišljenjima osoba koje drukčije misle?

2. Pokušava li udžbenik uspostaviti kontakt sa svim vjeroučenicima imajući u vidu njihove specifične preduvjete učenja i zalaganja? Drži li na pameti njihova htijenja i mogućnosti identificiranja s Crkvom? Kako se odnosi prema učenicima koji su distan-

60 Usp. H. SCHULTZE, *Konfession-Pluralismus-Toleranz im evangelischen Religionsbuch*, Neukirchen 1971, str. 230ss.

61 Usp. B. WERNER, *Die Illustration der Religionsbücher*, u: H. HALBFAS, *Fundamentalkatechetik*, Düsseldorf 1968, str. 185-192.

62 Usp. H. SCHULTZE, *Das Religionsbuch*, nav. dj., str. 121-123.

63 Dosta iscrpan popis kriterija za taj posao, naročito kad su u pitanju prilagođenost vremenu, sadržajima, učenicima te izboru tipa školskog udžbenika, nudi D. WAGNER, *Vorstellung und Wertung neuer Religionsbücher*, u: KATHOLISCHES SCHULKOMMISSARIAT II IN BAYERN (ur.), *Unterrichtsreform und Schulbuchgestaltung. Bericht über eine Studientagung des Katholischen Schulkommisariat und des Regionalen Religionspädagogischen Zentrum in Bayern*, München 1976, str. 33.53.

cirani od Crkve a ipak se smatraju kršćanima?

3. Korespondiraju li navedeni sadržaji sa svakodnevnim iskustvima vjeroučenika? Obraduju li se pitanja i problemi koji odgovaraju upravo toj dobi vjeroučenika ili su oni premalo zastupljeni?

4. Pomažu li navedeni biblijski i tradicijski tekstovi u rasvjetljavanju učeničke problematike i doprinose li njihovu rješavanju?

5. Koje i koliko značenje se daje samom jeziku udžbenika? Omogućuje li učenicima dotični jezik identificiranje s ponuđenim sadržajima? Izbjegava li dotični udžbenik učeniku nerazumljiv jezik kao što je teološko-apstraktni, moderno-tehnički, naivno-kičasti?

6. Koliko udžbenik ostvaruje ciljeve i sadržaje što ih predviđa opće važeći plan i program za dotičnu dob i dotičnu vrstu škole? Ima li udžbenik u vidu razvijanje svih triju moći vjeroučenika: intelektualne, doživljajne i djelatne?

7. Kakav odnos se njeguje u udžbeniku između tekstovnih i slikovnih sadržaja? Postoji li ravnoteža između dokumentarnih i motivirajućih fotografija, crteža, karikatura,⁶⁴ kolaža, umjetničke slike i grafike? Imaju li fotografije didaktičku funkciju?

8. Tretira li udžbenik učenika kao partnera ili kao recipijenta znanstvenih spoznaja? Je li tekstovni i slikovni aspekt udžbenika praćen uputama kako koristiti dotični materijal u promišljanju i rješavanju učeničkih pitanja i problema? Jesu li vježbe i zadaci primjereni dobi i afinitetu vjeroučenika? Predviđa li udžbenik i određene igre koje omogućavaju veću komunikaciju i interakciju te kroz to i produbljivanje odnosno rješavanje stanovitih problema?

9. Je li udžbenik sa sadržajnog, likovnog i grafičkog stajališta tako oblikovan da kod učenika uistinu izaziva zanimanje? Jesu li ga voljni uzeti u ruke i izvan nastave?

10. Predviđa li udžbenik komunikaciju ne samo između vjeroučenika i vjeroučitelja, nego i između vjeroučenika i sastavljača udžbenika tako da bi nova izdanja mogla biti obogaćena učeničkim primjedbama i prijedlozima?

6. ŠUVREMENA FUNKCIJA VJERONAUČNOG UDŽBENIKA

Ako je glavni cilj klasičnog vjeronaučnog udžbenika bio posredovanje vjeroučeniku

određenih sadržaja koji se tiču religije i vjere te je omogućavao vjeroučitelju sustavnije organiziranje vjeronastavnog procesa, suvremeni vjeronaučni udžbenik ima znatno širu zadaću.

1. Svrha suvremenoga vjeronaučnog udžbenika se ne iscrpljuje samo u posredovanju religijskih odnosno vjerskih sadržaja, nego mu je nadasve zadaća da potakne i zainteresira vjeroučenike kako bi ih uistinu *motivirao* da se odgovorno sučele s pitanjem religije i vjere u vlastitom životu. Stoga nije nevažno da tekst uvijek bude praćen odgovarajućim fotomaterijalom koji ima veliku motivacijsku moć.

2. Otuda i potreba da vjeronaučni udžbenik donosi osnovne informacije koje se tiču njihove vjere, kao što su za katolike povijest nastajanja evanđelja, središnje teme kršćanskog navještaja, izbor iz crkvene povijesti itd.

3. Uz to treba imati na umu da to osnovno vjersko znanje treba stalno biti u korelaciji s interesom vjeroučenika, njihovim iskustvom i primjerenom njihovoj dobi. Što se pak tiče samih sadržaja, treba tražiti maksimalnu ravnotežu između iskustvenih i tradicionalnih sadržaja (Biblija, dogmatika, povijest Crkve). Vjeronaučni udžbenik ne smije nuditi samo vjerske sadržaje, niti se isključivo temeljiti na iskustvenima. Naprotiv, njegova je dužnost da se podvuče "interpretirajuće i usmjeravajuće djelovanje predaje unutar životnog prostora" te da istovremeno razlaže i tumači iskustva vjeroučenika u svjetlu predane riječi.⁶⁵

4. S obzirom na klasične vjeronaučne udžbenike koji su više stavljali naglasak na sustavno iznošenje "građe", suvremeni vjeronaučni udžbenici su više zbir materijala, ali on nije proizvoljan i nevezan, nego treba korespondirati s planom i programom, treba biti tematski usmjeren i nastavno usvojiv. Samo na takav način može se u krugu nastave jamčiti zadaća usmjerenja.⁶⁶

5. Osim nudi osnove vjeronaučnog znanja na sustavan način, vjeronaučni udžbenik u pogledu sadržaja treba biti tako organiziran da učenicima omogući sagledavanje problema te da

64 Usp. F. W. NIEHEL, *Karikaturen im Religionsunterricht*, u: "Religionsunterricht an höheren Schulen" 23(1980)2, str. 68-73.

65 Usp. W. LANGER, *nav. dj.*, str. 910.

ih potakne na kreativni proces učenja. Nadalje, ne treba zanemarivati mogućnost već postojećih odgovora koji učenici već imaju u obliku mišljenja, pozicija, stavova, nego valja inzistirati na njihovom što samostalnijem sučeljavanju s datom problematikom te na usvajanju provjerenih mišljenja, a potom i stavova.

6. Nadalje, svrha je vjeronaučnog udžbenika da vjeroučenika učini otvorenim prema alternativnim pozicijama i kritici tako da se ne bi ništa apsolutiziralo što nije na ovaj ili onaj način provjereno.

7. O koncepciji samoga vjeronaučnog udžbenika uvelike ovisi i uporaba nastavnih metoda. Pluralistički postavljeni sadržaji praćeni velikim izborom likovnih ponuda omogućavaju i pluralističnu upotrebu metoda.⁶⁷ Dovoljno je pomisliti na uporabu slike, scenskih i glazbenih izražajnih oblika te upotrebu radnih i društvenih oblika.

8. Dobar udžbenik mora bez daljnega predvidjeti i zadaće i vježbe za učenike kako bi se s jedne strane mogao pratiti i evaluirati učenički napredak, a s druge omogućiti diferenciranje i individualiziranje učenika.

9. Odlučujući faktor za prihvaćanje vjeronaučnog udžbenika sa strane vjeroučenika sastoji se u tome koliko udžbenik nudi i sadržaje doživljajne naravi, kao što su, primjerice, meditacija odnosno glazba. Ako bi se udžbenik

zaustavio samo na spoznajnoj razini, ne bi među učenicima naišao na veliku rezonanciju.

10. Za prihvaćanje vjeronaučnog udžbenika je veoma važan i jezik kojim se on služi. Različite razine jezika pretpostavljaju i različit angažman i interes učenika. Dnevni odnosno kolokvijalni jezik - pjesnički, diskurzivni, argumentirajući, pripovjedački, ispovjednički, pozivni, meditativni, molitveni - svaki na svoj način i pretpostavlja i potiče. Ovisno o tome što i kako se želi postići. Pojedini jezici tražit će čak i pojašnjavanja i uvođenja. Nisu oni uvijek i automatski za mladež razumljivi.

11. Što se tiče odnosa vjeronaučnog udžbenika prema drugim medijima, može se reći da je vjeronaučni udžbenik zapravo skup vrlo različitih medija. On upućuje i na film, na dijamon-tažu, na gramofonske i slične ploče, na sve one medije koji za učenika mogu biti motivirajući kako bi mogao zauzeti osobni stav što se tiče vjerskih vrednota.

S obzirom na do sada rečeno a u svezi s vjeronaučnim udžbenikom, moglo bi se zaključiti da je on i udžbenik i vjerska knjiga i knjiga o životu i za život. On je medij koji interpretira sadašnjost, a i medij koji uvodi u budućnost te je kao takav imao veliku ulogu u vjeronaučnoj nastavi, a i dalje će je imati sve dotle dok bude sačuvao dvostruku vjernost, onu prema Bogu i onu prema čovjeku.